

Skoleoppgaver og undervisningsmaterieill er flyttet til [NUPI Skole](#)

Hvor hender det? NUPIs artikkelserie om internasjonal politikk >

2016: Oljeprisen sterkt ned – boreplattformer uten oppdrag utenfor Bergen

Foto: Meek/ Scanpix

Hvor hender det? | nr. **17** 2016

Hva bestemmer oljeprisen?

Publisert: 3. okt. 2016

Oljeprisen er viktig for norsk petroleumsindustri, statens inntekter, størrelsen på Oljefondet (Statens Pensjonsfond Utland) og dermed for norsk økonomi og innbyggerne generelt. Internasjonalt er olje en viktig innsatsfaktor i de fleste lands økonomiske virksomhet og er den enkeltvare i internasjonal handel med størst omsetning.

Prisen på olje har stor betydning for økonomisk utvikling i og inntektsfordeling mellom **oljeimporterende** og **oljeeksporterende** land. Industrialiserte samfunn, både i vestlige og i «nye» land i verdensøkonomien som Kina, har i sterk grad basert sin økonomiske utvikling på import av olje (og gass) fra land under andre himmelstrøk og med andre politiske systemer, især Midtøsten. Tilsvarende er de fleste oljeeksporterende landene (mer enn [Norge](#)) til dels svært avhengige av inntektene fra oljeeksport som grunnlag for sin velferd og evne til å styre.

Når oljeprisen stiger, fører det til **store inntektsoverføringer** fra importland til eksportland – og omvendt når den faller. Dette gjør at det knyttes sterke industrielle og politiske interesser på alle nivåer til oljemarkedet og oljeprisen. Oljemarkedet definerer dermed også mye av oljeproduserende lands geopolitiske situasjon, især i Midtøsten der store deler av de konvensjonelle (se fakta) oljereservene ligger.

2: Tre ulike tidshorisonter

Det går gjerne **lang tid** mellom hendelser og beslutninger som angår produksjons- og forbruksforhold. Når eksempelvis et oljefelt er blitt funnet, skal utbygging planlegges og så gjennomføres før produksjonen kommer i markedet. I Nordsjøen kan tidsetterslepet typisk være 5–10 år.

Temaer

Internasjonal økonomi Klima Økonomisk vekst Handel Energi
Internasjonale organisasjoner

Skrevet av

Ole Gunnar Austvik
Seniorforsker

Red.: [Ivar Windheim](#)

bidratt til redusert etterspørselen etter olje de siste fem årene. Dersom det fortsatt blir billigere å produsere fornybar energi og energieffektivisering fortsetter – både i EU og resten av verden (Kina og USA står til sammen for 38 prosent av de globale CO₂-utslippene), kan det føre til at prisen på olje på lang sikt vil falle.

Men om klimaprosessene bremses på globalt nivå og flere land samtidig blir del av verdensøkonomien (Asia, Afrika, Sør-Amerika), vil økt energi- og oljeetterspørsel følge og vil prisen kunne holde seg høy. Utviklingsland som står på terskelen til å bli industrialisert, prioriterer ofte miljøhensyn lavere enn økonomisk vekst, mens rike land lettere kan gjøre det. Særlig interessant blir det å følge **utviklingen i India**, som ventelig blir verdens mest folkerike land i løpet av få tiår og som dessuten er et land i sterk økonomisk vekst. Fossile brensler kan derfor lenge fortsette å være en viktig del av energimiksen så lenge den samlede overgangen til fornybar energi går såpass sent som den gjør.

Uansett vil store deler av petroleumsressursene bli liggende i bakken, dels fordi **økonomi** – kostnader og pris – setter grenser for hvor mye som kan utvinnes med lønnsomhet. Dels også pga. **politiske** beslutninger om å redusere karbonutslipp gjennom redusert produksjon av fossile brensler. IEA har eksempelvis gitt råd om at minst 2/3 av de kjente petroleumsressursene **må forbli i bakken** om vi skal klare å nå tograders-målet.

4: Oljemarkedets dramatiske historie

Utvinning og bruk av olje startet i Aserbajdsjan tidlig på 1800-tallet og i USA fra rundt 1860. Etter hvert som olje ble brukt som energikilde for motorer på land og sjø ble den en **strategisk vare** både for sivile og militære aktører fra tidlig på 1900-tallet.

Sivilt bygde Rockefeller-

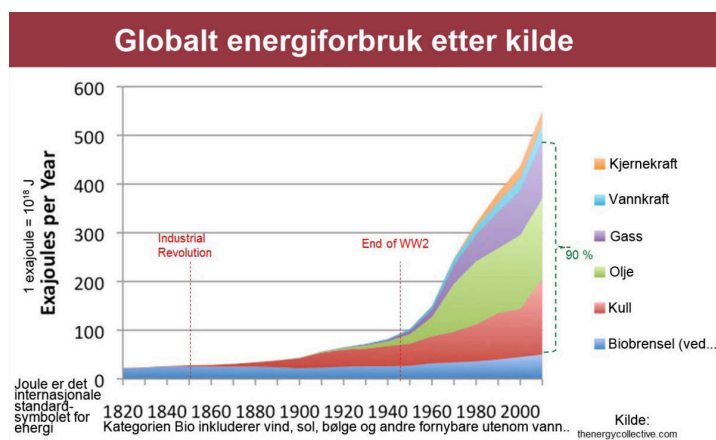
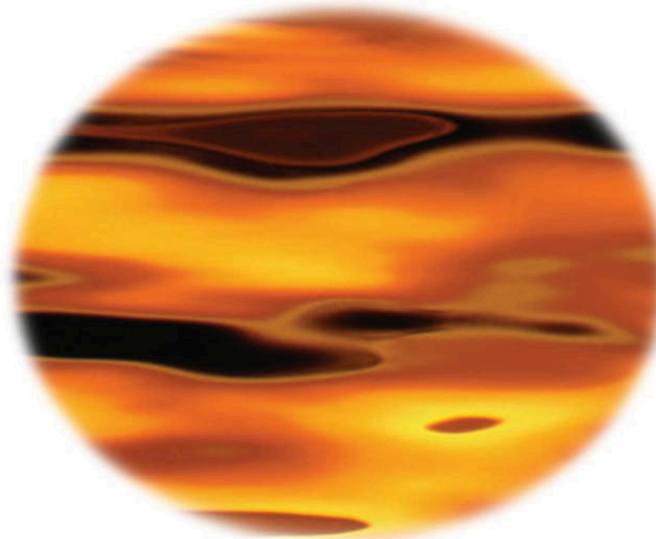
familien mye av sin formue på en tilnærmet monopolisert oljehandel i USA. I første verdenskrig begynte britene å bruke olje som drivstoff i militære kjøretøy og skip. Ett viktig mål for Nazi-Tysklands ekspansjon østover i andre verdenskrig var å få kontroll med oljeproduksjonen i Aserbajdsjan (de ble stoppet ved Stalingrad). Etter 1945 var det verdens sju største oljeselskaper (Exxon, Mobil, Chevron, Texaco, Gulf, Royal Dutch Shell og British Petroleum – **de «sju søstre»**) som kontrollerte mesteparten av produksjonen i de nye oljestatene i Midtøsten og Nord-Afrika.

Det ble en sterk misnøye med den **politiske** makten selskapene **tiltok seg** i produsentland og at de tok mesteparten av fortjenesten. Iran var det første landet som i 1951 dannet et nasjonalt oljeselskap. I 1961 gikk Iran sammen med fire andre av verdens viktigste oljeeksportland: Saudi-Arabia, Irak, Kuwait og Venezuela, og **dannet OPEC**. Hensikten var å **samordne** oljepolitikken og **stabilisere** «skadelige og unødvendige» svingninger i oljeprisen. Nasjonalisering av de internasjonale selskapene ble en del av politikken. Innen 1974 var mesteparten av oljeproduksjonen i OPECs medlemsland overført til **nasjonale** oljeselskap. På dette tidspunkt var medlemstallet økt til 13.

Med **statlig** kontroll over mesteparten av verdens kapasitet for oljeeksport fikk landene i OPEC økte muligheter til å **regulere produksjonsvolum (-mengder) og pris** i markedet. Etter krigen mellom Israel og arabiske land i 1973 klarte OPEC-landene, under ledelse av Saudi-Arabia og landets oljeminister sjeik Yamani, å presse **prisen opp fra rundt 3 dollar per fat til rundt 12 dollar**. Prisstigningen skjedde uten at produksjonsmengden ble nevneverdig nedjustert. Denne firedoblingen av prisen kalles gjerne **det første oljesjokket**, eller **OPEC I**, og førte til handelsunderskudd og arbeidsløshet i hele den vestlige verden. Prisen holdt seg nominelt på 13 dollar per fat fram til 1979, som tilsvarer 50–60 dollar i dag.

Da Ayatollah Khomeini overtok i Iran i 1979, reduserte han oljeproduksjonen i landet fra vel 5 millioner fat per dag til rundt 3,2. Ett motiv var å føre Iran til et materielt enklere og mer religiøst, samfunn. Når så Iraks president Saddam Hussein året etter (1980) gikk til krig mot Iran, falt produksjonen i begge landene med ytterligere 4 millioner fat per dag pga. krigshandlinger. Revolusjonen i Iran og krigen Iran–Irak (1980–1988) førte oljeprisen helt opp mot 40 dollar fatet. Denne doblingen av prisen på toppen av det første oljesjokket kalles gjerne **det andre oljesjokket**, eller **OPEC II**. Oljeprisen var dermed kommet opp i noe som tilsvarer over 100 dollar per fat i dag.

Med denne høye prisen begynte imidlertid etterspørselen etter olje å falle. For å holde den oppe fordelte OPEC **produksjonskvoter** seg imellom (kartellisering). OPECs samlede produksjon ble deretter nær halvert fra 31,5 millioner fat per dag (mf/d) i 1979 til 17 i 1985. Kvotordningene førte til **konflikter mellom OPEC-land** om hvordan byrdene med lavere oljeutvinning skulle fordeles.

Globalt energiforbruk etter kilde

Samtidig oppmuntret den høye prisen til energisparing, energieffektivisering, utvikling av nye energibærere og økt oljeproduksjon **utenom OPEC**. [Norsk oljeproduksjon](#) økte sterkt i denne perioden, mens Saudi-Arabias produksjon sank fra 10 mf/d til 3 mf/d. Til slutt **kollapset prisen** vinteren 1985–86 og falt til 15 dollar fatet etter at Saudi-Arabia begynte å markedspriser sitt oljesalg (i motsetning til politisk bestemt) for å øke produksjonen. **Det tredje oljesjokket** var altså et kraftig prisfall, og har ofte blitt kalt OPEC III.

I perioden 1986–2002 lå prisen på nominelt 15–25 dollar per fat (tilsvarende 30–40 dollar i dag). Lav pris førte til økt etterspørsel etter olje og redusert utvikling av alternative energibærere og energieffektivisering og -sparing. Tidlig på 2000-tallet kom så Kina og andre **nye økonomier inn i**

verdensøkonomien og økte etterspørselen etter energi ytterligere. I perioden

2003–2008 steg oljeprisen til over 100 dollar per fat. Finanskrisen i 2008 førte til en relativt kortvarig nedgang i prisen, som holdt seg over 100 dollar fram til den igjen begynte å falle i 2014. I dag ligger prisen på rundt 50 dollar, i realverdi omtrent på nivå fra tiden mellom de to prissjokkene på 1970-tallet. Først i 2016 kom Iran tilbake i markedet, etter at sanksjonene mot landet ble hevet.

I dag er OPECs markedsinntekt svekket – **delvis** fordi olje nå i stadig flere sektorer **kan erstattes** med andre energibærere. Især har elektrisitet produsert av olje blitt sterkt redusert de siste par tiårene og erstattet med gass og fornybare energikilder. Dessuten har kullbasert elektrisitetsproduksjon økt. Oljeforbruket konsentrerer seg i dag om transportsektoren (bil, båt, fly) der kommersielle substitutter fortsatt er få.

Delvis skyldes svekkelsen av OPEC også at det har kommet **flere produsenter** inn i markedet. Spesielt viktig er skiferproduksjon i USA. USA er nå selvforsynt med gass og vil over litt lengre tid kunne bli nettoeksportør av olje. OPEC-land har dermed interesse av at oljeprisen ikke skal bli for høy; det kan nemlig øke tilbudet av skiferolje – en konkurrent til OPEC-olje. Skiferproduksjon bidrar til å sette en grense for OPECs markedsinntekt og evne til å øke prisen over tid. Svekkelse av OPECs markedsinntekt **svekker især Midtøsten-landenes plass i energiens geopolitikk**. Det betyr at tilbuds- og etterspørselsforhold – altså markedsforhold – nå spiller **en sterkere direkte rolle** i prisfastsettelsen enn før.

Mens det tidligere var slik at oljeprisen nokså direkte påvirket også andre energipriser, påvirker i dag alle energipriser (gass, elektrisitet, kull, fornybar, kjernekraft) i større grad hverandre gjensidig. Forsatt er imidlertid **oljeprisen den viktigste** av disse energiprisene, og **Midtøsten det viktigste enkeltområde** for oljeproduksjon i verden. Stor politisk uro eller krigshandlinger som berører oljeforsyningen derfra kan fortsatt gi store prissvingninger.

5: Ulike oppfatninger av markedet

Blant markedsanalytikere og forskere er det **ikke enighet** om hvordan en skal forstå oljemarkedet, oljeproducenters atferd, etterspørselen etter olje eller selve dannelsen av oljeprisen.

- På **tilbudssiden** kan synspunktene om atferden til oljeproduiserende land grovt deles i to kategorier: velferdsmaksimerende teorier (overskudd som motiv) og «andre», med mange mellomliggende avskygninger. Blant andre inngår vektlegging av sikkerhets- og utenrikspolitiske forhold, eiendomsrettigheter og politisk satte inntektsmål.
- På **etterspørselssiden** tar analysene for seg faktorer som økonomisk vekst i ulike deler av verden, inntekts- og priselastisiteter for etterspørselen etter energi generelt, og olje især, prisen på alternative energibærere og teknologisk utvikling. Politiske tiltak er med på å komplisere bildet. Oppfatningen av hva som er beste markedsform, varierer mellom **ytterpunktene frikonkurranse og monopol**. Prisdannelsen blir sett på som et resultat av enten økonomiske eller politiske krefter i markedet, eller som et samspill mellom begge to.

Skal olje forstås som en **knapp ressurs** i økonomisk forstand? Svaret er viktig for oppfatningen av hvordan oljeprisen vil utvikle seg på lengre sikt. Olje er en ikke-fornybar ressurs, og dermed **endelig** i geologisk forstand. Likevel er det **ikke åpenbart** at den skal oppfattes som det i økonomisk forstand. Utvinnbare reserver blir større og mer verdte når enten prisen blir høyere, eller lete- og utvinningskostnadene blir lavere eller teknologien bedre. I alle disse tilfellene kan mer olje hentes opp av et gitt reservoar.

Oppfattes oljen som endelig, også i **økonomisk** forstand, forventes prisene å øke i framtiden etter hvert som det blir stadig mindre igjen. Oppfattes den ikke å være det, vil konkurranse mellom produsenter, substitutter (alternative energibærere) og økonomisk utvikling på lang sikt bringe prisen på olje mer i retning av måten andre varer prises på. Da er det kostnadene ved å produsere den, som er avgjørende for prisutviklingen. I dag tjener de fleste oljeproduiserende land mer penger enn det som må til for å dekke kostnadene («grunnrente»). I Norge tar staten inn mesteparten av denne fortjenesten gjennom skattlegging og direkte eierskap, og setter den inn i Oljefondet. Det betyr at lavere pris i seg selv ofte ikke vil redusere produksjonen i mange eksisterende produksjonsområder, som i Norge og i Midtøsten, men vil kunne redusere inntjening til både selskaper og stater betydelig.

Tegning: politicalcartoons.com
Den amerikanske staten og de store oljeselskapene er oljekøttere hver på sin måte.

